

AGNIESZKA RYCHŁOWSKA-NIESPOREK

University of Silesia in Katowice, Poland

agnieszka.rychłowska-niesporek@us.edu.pl

ORCID: 0000-0002-1812-3485

RODZINA I ŻYCIE INTYMNE W PROCESIE GLOBALIZACJI

FAMILY AND INTIMATE LIFE IN THE PROCESS OF GLOBALIZATION

ABSTRACT

The article contains an analysis of the research and theoretical interpretations of changes of families and intimate life in the process of globalization. Presents ways of defining and studying globalization with their inherent problems and contradictions. In this context ways of understanding family and intimacy in the process of globalization from the theory of modernization point of view. A fruitful research attempt to overcome the difficulties associated with the theory of modernization (postmodernization) is the concept of world families and distant love.

STRESZCZENIE

Artykuł zawiera analizę badawczego i teoretycznego interpretowania zmian jakim podlegają rodziny i życie intymne w procesie globalizacji. Prezentuje sposoby definiowania i badania globalizacji oraz właściwe im problemy i sprzeczności. W tym kontekście omawia się sposoby rozumienia rodziny i intymności w procesie globalizacji,

wpisujące się w model teorii modernizacji. Owocną badawczo próbą przekroczenia trudności związanych z teorią modernizacji (postmodernizacji) jest koncepcja rodzin światowych i miłości na odległość.

KEYWORDS: *globalization, family, distant love, world families, intimacy*

SŁOWA KLUCZOWE: *globalizacja, rodzina, miłość na odległość, rodziny światowe, intymność*

WPROWADZENIE

Począwszy od połowy lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku, jednym z kluczowych tematów podejmowanych w naukach społecznych jest problematyka globalizacji. Powszechność zainteresowania tą problematyką wiąże się przy tym z różnorodnością jej rozumienia i definiowania. Wielość sposobów określania globalizacji znajduje swoje odzwierciedlenie w badaniach i teoretycznej interpretacji różnych aspektów życia społecznego. Dotyczy to także zmian jakim w procesie globalizacji podlega rodzina i życie intymne. Dominuje perspektywa teorii modernizacji, przyjmująca za punkt wyjścia analizę zmian życia rodzinnego w krajach bogatej Północy i ich rozprzestrzeniania się na pozostałe obszary świata. Celem artykułu jest krytyczna analiza takiego dyskursu naukowego oraz prezentacja nowatorskiego ujęcia procesów globalizacji rodziny.

GLOBALIZACJA

Pojęcie globalizacji jest powszechnie obecne w naukach społecznych, chociaż jego historia jest relatywnie krótka: swoimi korzeniami sięga piętnastego wieku (Scholte, 2006, s. 55), pojęciem akademickim staje się dopiero w połowie lat osiemdziesiątych dwudziestego wieku (Robertson, 1992, s. 8), a w latach dziewięćdziesiątych zostaje kluczowym pojęciem wyjaśniającym proces zmian społecznych u progu trzeciego tysiąclecia (Waters, 1995, s. 1). Jego popularność – nie tylko w obszarze nauki, lecz również polityki i publicystyki – sprawia jednak, iż bywa różnie rozumiane i definiowane. Jak

podkreśla Zygmunt Bauman, *globalizacja jest na ustach wszystkich. Słowo na czasie, które szybko zmienia się w slogan, w magiczną formułę, w hasło otwierające bramy wszystkich tajemnic teraźniejszości i przyszłości* (Bauman, 2006, s. 5). Pojęcie to stało się modne, a według Stefana Amsterdamskiego, *kariera modnych terminów polega zazwyczaj na tym, że zaczynają być używane poza obszarem swego pierwotnego zastosowania, a rozszerzenie ich zakresu idzie z reguły w parze ze wzrostem wieloznaczności. Sprzeciwianie się tej tendencji jest niestety beznadziejne* (Amsterdamski, 2004, s. 7). Tworzy się nawet swoista „globomowa” (*global-speak*) (Scholte, 2006, s. 14).

Posługiwanie się tym pojęciem w naukach społecznych wiąże się więc z wielością teoretycznych i badawczych problemów. Badanie globalizacji ma interdyscyplinarny charakter i jest realizowane w ramach wielu dziedzin naukowych, między innymi takich jak: socjologia, antropologia, nauka o polityce, stosunki międzynarodowe, literaturoznawstwo porównawcze, religioznawstwo, nauki o biznesie, nauka o kulturze i komunikacji, geografia, historia, studia feministyczne i etniczne (Robertson, 2001, s. 458). Sugeruje się nawet, iż w naukach społecznych jest tyle sposobów konceptualizacji problematyki globalizacji, ile jest w nich dyscyplin naukowych.

Dla wielu badaczy kluczowy pozostaje jednak sposób definiowania globalizacji. Prezentacja różnych definicji globalizacji, a nawet różnych sposobów klasyfikowania definicji, przekracza oczywiście założenia tego tekstu. Należy jednak podkreślić, iż w definiowaniu globalizacji pojawiają się trzy tendencje. Po pierwsze, globalizację definiuje się za pośrednictwem innych, obecnych już w naukach społecznych pojęć. W takim znaczeniu globalizacja jest nowym sposobem nazywania rozpoznanych i opisanych zjawisk oraz procesów społecznych. Scholte podkreśla, że taki sposób ujmowania globalizacji jest poznawczo jałowy i nie dodaje nic nowego do tego, co skądinąd już wiadomo (Scholte, 2006, s. 59). Globalizacja to internacjonalizacja, liberalizacja, westernizacja czy uniwersalizacja. Według tego podejścia globalizację opisuje się także, odwołując się do obecnych w naukach społecznych pojęć, takich jak: społeczeństwo poprzemysłowe, informacyjne, sieciowe, ponowoczesne i inne (Niesporek, 2007).

Drugi sposób ujmowania globalizacji koncentruje się na wieloaspektowości procesu globalizacji, łącząc w sobie analizę ekonomicznego, kulturowego

i politycznego wymiaru globalizacji z właściwymi tym wymiarom sprzecznościami. *Zarówno po stronie przyczyn, jak i skutków można analitycznie wyodrębnić tak dużą liczbę wzajemnie powiązanych aspektów owego zjawiska – pisze polski znawca problemu – iż próba budowania objaśnień odwołujących się do jednego tylko ciągu przyczyn i skutków musi zakończyć się nadmiernym uproszczeniem i pominięciem wielu niezwykle istotnych czynników, bez uwzględnienia których jest ona nie tylko że niepełna, ale może być także myląca* (Wnuk-Lipiński, 2003, s. 27–28). Wieloaspektowe definicje globalizacji prowadzą czasami do nadawania temu terminowi liczby mnogiej. Mówi się wtedy o wielości globalizacji, podkreślając zróżnicowany charakter, który przyjmuje globalizacja w wielu częściach świata, gdzie może prowadzić do odmiennych skutków (Berger, Huntington, 2002; Wosińska, 2008, s. 25–26).

Po trzecie, poszukuje się kluczowej cechy globalizacji, która czyni z niej nowe, wcześniej nie spotykane w tej postaci zjawisko społeczne. Globalizację ujmuje się wtedy jako proces osłabiania barier utrudniających kontakty społeczne w przestrzeni lub – co stanowi drugą stronę tego zjawiska – ułatwiania kontaktów mimo ograniczeń przestrzennych. Definicje takie traktowane są przez jednych jako jednoaspektowe i abstrakcyjne (Wosińska, 2008, s. 23–24), przez innych jako otwierające nową perspektywę poznawczą w badaniu globalizacji (Scholte, 2006, s. 65). Globalizacja jest definiowana jako *zintensyfikowanie stosunków społecznych o zasięgu ogólnoświatowym, łączących z sobą odległe miejsca w taki sposób, że zachodzące w nich wydarzenia lokalne kształtowane są pod wpływem wydarzeń rozgrywających się w odległości wielu kilometrów i vice versa* (Giddens, 2008, s. 47). Globalizacja może w konsekwencji prowadzić do powiększającej się skali, rosnącego znaczenia, przyspieszenia i pogłębiającego się wpływu transkontynentalnych przepływów i wzorów interakcji społecznych (Held, McGrew, 2002, s. 1). Istotą współczesnej formy globalizacji jest transplanetarna równoczesność i natychmiastowość stosunków społecznych, które w znacznej mierze są przeniesione poza terytorialną przestrzeń (Scholte, 2006, s. 69). Możemy więc mówić o kompresji czasu i przestrzeni, prowadzącej do kształtowania się globalnych zjawisk i procesów społecznych, wspierających poczucie istnienia świata jako całości społecznej czy też społeczeństwa globalnego. Globalizacja w takiej perspektywie *odnosi się do wszystkich tego rodzaju procesów, poprzez które ludzie na świecie zostają*

włączeni w jedno światowe społeczeństwo, społeczeństwo globalne (Albrow, 1990, s. 9) lub jak definiuje ten proces Robertson, *globalizacja jest pojęciem odnoszącym się zarówno do kompresji świata, jak i intensyfikacji świadomości świata jako całości* (Robertson, 1992, s. 8).

Definicja globalizacji odwołująca się do intensyfikacji relacji społecznych nie rozstrzyga jednak kluczowych problemów. Pozostaje bowiem otwarte pytanie, czy rozwój takich relacji pociąga za sobą kształtowanie się nowej rzeczywistości społecznej. Innymi słowy: czy globalizacja jest jedynie procesem intensyfikacji istniejących już relacji społecznych, czy prowadzi do kształtowania się nowych zjawisk społecznych? Czy mamy do czynienia jedynie z przekształcaniem się wcześniej istniejących podmiotów społecznych (np. państwo, rodzina itp.), czy z tworzeniem się jakościowo odmiennej rzeczywistości społecznej (np. kultura globalna, społeczeństwo globalne itp.) (Bartelson, 2000)?

Z perspektywy socjologicznej analizy globalizacji można zatem mówić o dwóch odmiennych podejściach badawczych. Z jednej strony przedmiotem badań czyni się identyfikowanie i wyjaśnianie zmian, jakim podlegają różne zjawiska i procesy społeczne pod kątem ich upowszechniania i upodobniania się w różnych regionach świata, a z drugiej poszukuje się zjawisk i procesów globalnych, nieredukowalnych do ich lokalnych przejawów. (Martin i in., 2006, s. 503 – 505). Badaniem globalnych zjawisk społecznych (między innymi takich jak instytucje globalne, globalne ruchy społeczne, globalne działania ekonomiczne, globalne nierówności społeczne itp.) powinna się zajmować kształtująca się socjologia globalna (Sklair, 1995). Stawia to przed socjologią nowe wyzwania teoretyczne i metodologiczne, powstaje bowiem pytanie, czy teoretyczna analiza zjawisk i procesów globalnych nie wymaga przekroczenia dotychczasowej perspektywy badawczej – tego, co Ulrich Beck określa metodologicznym nacjonalizmem i otwarciem się na metodologiczny kosmopolityzm (Beck, 2000; 2006) – a także poszukiwania nowych kategorii teoretycznych, pozwalających adekwatnie opisywać i wyjaśniać globalne zjawiska społeczne (Niesporek, 2020).

Różnie definiowana globalizacja stała się także przedmiotem refleksji w ramach odmiennych teorii globalizacji. W literaturze przedmiotu znajdujemy wiele sposobów klasyfikowania teorii globalizacji (Giddens, 2008, s. 48 – 51; Scholte, 2006, s. 135 – 173; Krauz-Mozer, Borowiec, 2008; Martell, 2007;

Held, McGrew, 2003, s. 98 – 115; Robinson, 2007; Morawski, 2010; Gilarek, 2006 i wiele innych). Globalizacja „jako ekspansja kapitalistycznego systemu ekonomicznego ujmowana jest w ramach teorii imperializmu, teorii zależności i systemu światowego. Jako analiza globalnego systemu zależności politycznych w ramach teorii stosunków międzynarodowych, czy teorii polityki światowej. Wreszcie jako analiza zmian w obrębie kultury w ramach teorii kultury światowej (globalnej, masowej). W obrębie każdej teorii w specyficzny dla niej sposób rozumie się proces globalizacji, jego wymiary, aktorów oraz skutki, jakie ona ze sobą niesie. (...) Znajdujemy więc liberalne, marksistowskie, realistyczne, konstruktywistyczne, postmodernistyczne, feministyczne i inne sposoby analizy tego procesu” (Niesporek, 2007, s. 94).

Wśród wielu odmiennych sposobów teoretycznego ujmowania globalizacji pojawiają się także głosy sceptyczne czy krytyczne. Analizuje się ideologiczną rolę pojęcia i teorii globalizacji oraz pojęć pokrewnych (Steger, 2005, 2007). W takim ujęciu funkcją pojęcia globalizacji jest neoliberalna naturalizacja imperializmu ekonomicznego i kulturowego, uczynienie z nich czegoś naturalnego i koniecznego jednocześnie, co jako takie nie podlega ocenie (Bourdieu, Wacquant, 1999, s. 42 – 43). Globalizację traktuje się czasami jak mitologię. Mit w kontekście globalizacji nie oznacza jednak nieprawdy, lecz jest sposobem wyrażania pewnych założeń dotyczących zjawisk i procesów społecznych współczesnego świata. Łączy w sobie elementy realnego i idealnego. Tworzy pewien typ idealny pozwalający interpretować rzeczywistość i kierunki jej rozwoju (Ferguson, 1992, s. 74). Stawia pytanie o to, na ile problemy omawiane w obrębie różnych koncepcji globalizacji dotyczą realnie zachodzących zjawisk i procesów, a na ile są wyrazem teoretycznej projekcji badaczy czy też sposobem porządkowania wiedzy o świecie (ekonomicznym, kulturowym, politycznym), mogącym być przy okazji podstawą projektu jego zmiany (McMichael, 1996, s. 31 i nast.). Formułowane jest pytanie, czy refleksja odnosząca się do globalizacji dotyczy rzeczywistych zmian społecznych, czy też bardziej dyskusji o sposobach interpretacji tej rzeczywistości. Czy ma opisowy, czy raczej performatywny charakter? (Connell, 2018, s. 72 – 74).

Ważnym aspektem dyskusji wokół problematyki globalizacji, który należy wskazać w tak krótkim jej omówieniu, jest związek teorii globalizacji z myślą postkolonialną. Podkreśla się, iż teoria globalizacji i teoria postkolonialna

są być może najważniejszymi nurtami myśli społecznej, począwszy od lat osiemdziesiątych dwudziestego wieku (Gikandi, 2001). Z pewnością odgrywają kluczową rolę w badaniu i interpretacji zachodzących w tym okresie zmian społecznych. Istotą prezentowanego tekstu nie jest oczywiście omawianie teorii postkolonialnej (np. Loomba, 2011; Young, 2012; Gandhi, 2008), lecz wskazanie krytycznego oglądu, który jest formułowany w jej obrębie w stosunku do idei globalizacji. Podstawowe zastrzeżenie dotyczy rodowodu idei globalizacji, która jest tworzona i rozwijana w krajach globalnej Północy (krajach rozwiniętych, krajach rdzenia kapitalizmu), co wiąże się z przyjmowaniem właściwej dla tych krajów perspektywy poznawczej. Zastrzeżenie to dotyczy w szczególności wskazanych wcześniej sprzeczności dyskursu globalizacyjnego. Istnieją bowiem obawy, iż teoretyczne spory wokół pojęcia globalizacji nie dotyczą rzeczywistych procesów społecznych, lecz (o czym wspomniano wcześniej) sposobów kreowania i interpretacji idei społecznych, będąc wyrazem ciągle obecnego *imperialnego dyskursu* (Brennan, 2008, s. 39). Dyskursu, który jest wyrazem strukturalnej dominacji i w którego obrębie można formułować tylko pewne problemy i pytania (Risse, 2007, s. 136 – 137). Teorie globalizacji są bowiem budowane na podstawie kategorii poznawczych ujmujących zmiany społeczne właściwe społeczeństwom globalnej Północy (centrum) i wtórnie odnoszone do społeczeństw peryferyjnych (Connell, 2018, s. 77), a nadto traktują współczesną globalizację jako pozbawioną historii (Loomba, 2011, s. 270). Z jednej strony mamy więc wizję rozprzestrzeniającej się postnowoczesności (drugiej nowoczesności, nowoczesności refleksyjnej itp.), tj. próbę uniwersalizacji wzorów transformacji społecznej charakteryzującej współczesne kraje Północy (ich rozciągnięcie na resztę świata), z drugiej natomiast nie bierze się pod uwagę kolonialnych uwarunkowań kształtowania się nowoczesności i podstaw procesu globalizacji. Pomija się zatem – zdaniem teoretyków studiów postkolonialnych – gruntowne badania rzeczywistych zmian społecznych, którym podlegały i podlegają kraje peryferyjne, oraz nie bierze się pod uwagę interpretacji procesu globalizacji formułowanych z perspektywy tych krajów, tj. *teorii z globalnego Południa* (Connell, 2007, 2018).

RODZINA W PROCESIE ZMIAN

Zarysowane powyżej skrótowo dyskusje, dotyczące rozumienia globalizacji, ukazują zasadnicze spory i kontrowersje. Spory te pośrednio i bezpośrednio dotyczą także analiz zmian, którym w procesie globalizacji podlega rodzina. Pytania koncentrują się wokół tego, czy opisując w kontekście globalizacji zmiany życia rodzinnego, ograniczamy się jedynie do zmian, którym podlega życie rodzinne w krajach bogatej Północy. Jak w tym kontekście zmieniają się rodziny w krajach globalnego Południa? Czy mamy do czynienia przede wszystkim z teoretyczną dyskusją o globalnych kierunkach zmian życia rodzinnego, czy też możemy empirycznie je potwierdzić? Formułowane często przekonanie o nieuchronności tych zmian opiera się bardziej na założeniach jednokierunkowości rozwoju (właściwych dla teorii modernizacji, których szczególnym przypadkiem jest teoria globalnej postmodernizacji), a nie koniecznie odzwierciedla rzeczywiste procesy społeczne. Otwartym aspektem pozostaje także uwzględnianie w tych analizach postkolonialnej perspektywy badawczej. Kluczowe – w moim przekonaniu – pozostaje wskazanie takich cech zmieniającej się rodziny, które występują współcześnie i rzeczywiście mają globalny charakter, a także wskazanie, które z tych cech można powiązać z technologicznymi uwarunkowaniami globalizacji oraz jej zasadniczymi wymiarami społecznymi, wynikającymi z procesu kompresji czasu i przestrzeni, tj. z próbą określenia *differentia specifica* pojęcia rodziny globalnej (Such-Pyrgiel, 2015, s.15; por. Such-Pyrgiel, 2018, s. 13-18; por. Such-Pyrgiel, 2012, s. 79).

Znacząca część opracowań poświęconych wpływom globalizacji na życie rodzinne koncentruje się na zmianach, którym podlega rodzina w krajach bogatej Północy, i wiąże się z założeniem rozprzestrzeniania się tych zmian na resztę świata. Opracowania te wpisują się więc w model teoretyczny teorii modernizacji. Współczesna zmiana modelu rodziny w krajach wysoko rozwiniętych wiązana jest z procesem kształtowania się rodziny ponowoczesnej. W różnych opracowaniach naukowych proces kształtowania się nowego modelu rodziny jest różnorodnie opisywany. Wskazuje się odmienne przyczyny zmian, inaczej opisuje się ich przebieg, a nawet sugeruje koniec rodziny, jaką znamy. Otwiera to pole do dyskusji o tym, czym w ogóle jest rodzina i jak ją definiować. Jak pisze polski znawca problemu,

może faktycznie nie powinniśmy definiować rodziny, skoro każda definicja może kogoś krzywdzić? Może nie powinniśmy tego zrobić, skoro każda definicja jest normatywna – jednych zalicza w poczet tej instytucji, a drugich wyklucza? W konsekwencji może to prowadzić do sformułowania radykalnej konkluzji, że musimy odrzucić w całości wypracowany w naukach społecznych koncept „rodziny” jako teoretycznie nieadekwatny i ideologicznie zaangażowany, a w następstwie tego odrzucenia badać jedynie to, co aktorzy życia społecznego sami uznają za rodzinę i życie rodzinne (Szlendak, 2010, s. 105). W mniej radykalnej wersji odpowiedź na pytanie, co nastąpi po zmieniającej się tradycyjnej rodzinie, brzmi: rodzina. (Lecz już inna rodzina, tracąca posiadany przez długi czas monopol). Jej znaczenie ulega osłabieniu na rzecz innych form życia rodzinnego, takich jak: związki nieformalizowane, małżeństwa bezdzietne z wyboru, monoparentalność, związki homoseksualne, małżeństwa powtórne, rodziny zrekonstruowane czy wybór życia w samotności. Rodzina więc nie znika, lecz pojawia się nowa jej postać nazywana *post-rodzinną rodziną* (Beck-Gernsheim, 2002, s. 10).

Analizy zmian, jakim podlegają wysoko rozwinięte społeczeństwa centrum kapitalizmu (bogatej Północy) w perspektywie ekonomicznej, opisywane są często jako proces kształtowania się społeczeństw poprzemysłowych, natomiast w wymiarze kulturowym – społeczeństw ponowoczesnych. Szczegółowa prezentacja teorii społeczeństwa poprzemysłowego i ponowoczesności (drugiej nowoczesności, refleksyjnej nowoczesności itp.) wykracza poza założenia niniejszego tekstu. Znajdujemy je między innymi w pracach autorów takich jak: A. Giddens, U. Beck, Z. Bauman, D. Bell, S. Lash, A. Touraine i wielu innych. Widziana z tej perspektywy transformacja rodziny obejmuje z kolei wiele nowych zjawisk społecznych. Do najistotniejszych zalicza się najczęściej: podwyższenie wieku zawierania pierwszego małżeństwa, zmniejszenie dzietności, wzrost zatrudnienia kobiet i ich ekonomiczną emancypację, dalszą egalitaryzację stosunków w rodzinie, indywidualizację członków rodziny, osłabienie spójności rodziny i wzrost liczby rozwodów, wzrost urodzeń pozamażeńskich, zmiany w wieku opuszczania domu rodzinnego, zmniejszanie się odsetka osób żyjących w sformalizowanych związkach małżeńskich oraz ogólne osłabienie tradycyjnych wartości rodzinnych, co jest związane ze wzrostem tolerancji dla przed i pozamałżeńskiego seksu oraz alternatywnych form

życia małżeńsko-rodzinnego (np. rodziny jednopłciowe; życie w samotności; samotne rodzicielstwo; tzw. rodziny-układanki czyli patchwork family; DINKS, czyli podwójny dochód i żadnych dzieci; LAT, czyli żyjący razem, ale w oddzielnych gospodarstwach domowych; kohabitacja bez małżeństwa oraz wiele innych mniej upowszechnionych form) (Tyszka, 2002, s. 18; Furstenberg, 2018, s. 320 – 329; Szlendak, 2010, s. 393; Carnoy, 2002, s. 141 – 162; Slany, 2001, 2006; Kwak, 2005, 2008).

Wśród wielości podejść interpretacyjnych na szczególną uwagę zasługuje koncepcja indywidualizacji i deinstytucjonalizacji rodziny. (Rychłowska-Niesporek, 2020, s. 41 – 54). Przez deinstytucjonalizację rozumie się osłabienie społecznych norm, które określają ludzkie zachowania w instytucji społecznej jaką jest małżeństwo i rodzina (Cherlin, 2004, s. 848). Małżeństwo przestaje być traktowane jako społeczne zobowiązanie, w coraz większym stopniu natomiast staje się źródłem wzajemnej satysfakcji małżonków. Jest budowane – jak powiada Giddens – na *czystej relacji*, która jest oparta na satysfakcji i gratyfikacji, które sama dostarcza (Giddens, 2001, 2006). Zmiany te wiąże Giddens z procesem globalizacji, którą traktuje jako zintensyfikowanie stosunków społecznych o zasięgu ogólnoświatowym. (Giddens, 2008, s. 47). Efektem przekraczania ścisłego związku działania i miejsca jest zdaniem Giddensa *wyrwanie* stosunków społecznych z lokalnych warunkowań oraz presji tradycji i ich ponowna reorganizacja oparta na systemach abstrakcyjnych, którą Giddens nazywa *wykorzeniem systemów społecznych*. Podstawą uzasadniania i sankcjonowania działań przestaje być tradycja, a staje się wiedza, *która sama nie podlega autentyzacji przez tradycję*. Zdetradycjonalizowane życie społeczne jest oparte na wiedzy i przez nią uzasadniane. Ma refleksyjny charakter. Efektem opisywanej przez Giddensa dynamiki nowoczesności i kształtowania się jej późnej formy są zmiany społecznego funkcjonowania jednostki. *W posttradycyjnym, refleksyjnie uporządkowanym i utkanym z systemów abstrakcyjnych świecie społecznym, gdzie reorganizacja czasu i przestrzeni tworzy nową konfigurację lokalności i globalności, „ja” ulega ogromnej przemianie* (Giddens, 2001, s. 112). Jednostka w późnej nowoczesności znajduje się w obliczu rozmaitych możliwości życiowych. Jednocześnie – przy braku sztywnych wskazówek opartych na tradycji – jest zmuszona dokonywać samodzielnych wyborów. Jest

zobligowana do kreowania swojego stylu życia. Efektem tych zmian jest pojawienie się zindywidualizowanej formy małżeństwa. *Kiedy osoby dokonują oceny w jakim stopniu były usatysfakcjonowane swoim małżeństwem, zaczynają myśleć bardziej w kategoriach rozwoju ich własnego rozumienia siebie i ekspresji swoich uczuć w opozycji do satysfakcji, jaką odnoszą poprzez budowanie rodziny i odgrywanie ról małżonka i rodzica. Efektem jest przejście od małżeństwa na próbę do tego co moglibyśmy nazwać małżeństwem zindywidualizowanym* (Cherlin, 2004, s. 852).

Ogólnie rzecz biorąc, za Davidem Popenoe można określić pięć wymiarów procesu deinstytucjonalizacji rodziny. Po pierwsze, rodzina ulega wewnętrznej deinstytucjonalizacji poprzez pogłębiającą się autonomizację swoich członków, którzy w coraz mniejszym stopniu są związani relacjami wewnątrzrodzinnymi, natomiast rodzina jako całość jest coraz mniej spoista. Po drugie, osłabieniu ulegają tradycyjne funkcje rodziny. Po trzecie, rodzina jako instytucja społeczna traci władzę i znaczenie w relacjach z innymi instytucjami społecznymi. Po czwarte, spada liczba sformalizowanych rodzin, a one same są niestabilne, tj. ludzie coraz mniej czasu w swoim życiu spędzają jako członkowie tak rozumianych rodzin. Po piąte, rodzinność jako wartość kulturowa ulega osłabieniu na rzecz takich wartości jak indywidualnie definiowana samorealizacja (Popenoe, 2009, s. 8 – 9). Można więc powiedzieć, iż deinstytucjonalizacja rodziny ma dwoisty charakter. Z jednej strony obejmuje osłabienie znaczenia rodziny jako instytucji w relacjach z innymi instytucjami społecznymi, a nawet utratę części jej funkcji na rzecz tych instytucji, z drugiej strony natomiast osłabienie normatywnego znaczenia małżeństwa i rodziny. Funkcjonowanie rodziny oraz osób w rodzinie w coraz większym zakresie jest określane przez tych, którzy rodzinę tworzą. Nie wynika jedynie ze sztywnych, społecznie narzucanych norm. W sytuacjach konfliktu reguł i własnych dążeń małżonków, małżeństwo się rozpada a rozwód staje się czymś normalnym. Zmniejsza się zainteresowanie formalnym zawieraniem związków małżeńskich. Coraz więcej osób decyduje się na związki nieformalne, częściej i w dłuższym okresie wybiera również życie w pojedynkę (Beck-Gernsheim, 2002, rozdział 2; Rychłowska-Niesporek, 2020).

Jak można zauważyć deinstytucjonalizacja rodziny wiąże się z procesem indywidualizacji. Zdaniem Ulricha Becka indywidualizacja jest *nowym*

sposobem uspołecznienia, właściwym późnej nowoczesności. W jakimś sensie jest zastąpieniem i spotęgowaniem procesów indywidualizacyjnych obecnych w społeczeństwie przemysłowym. Oznacza dezintegrację istniejących wcześniej form społecznych (takich jak klasy, rodzina, płeć i inne) oraz przede wszystkim upadek sankcjonowanych ról społecznych, czy *normalnych biografii*. Jednocześnie tworzy przestrzeń dla poszukiwania nowych rozwiązań, opartych na uwolnieniu jednostek z reguł, ról i biografii właściwych społeczeństwu przemysłowemu. Indywidualizacja ma zatem podwójny wymiar. Po pierwsze jest zinstytucjonalizowaną indywidualnością. Indywidualizacja staje się *strukturą społeczną społeczeństwa drugiej nowoczesności* (Beck, Beck-Gernsheim, 2001, s. XXII). Po drugie odnosi się do zmian świadomości jednostki, a przede wszystkim procesów budowania jej tożsamości.

Podstawowymi czynnikami wpływającymi na zmianę położenia życiowych jednostek są (zdaniem Becka) zmiany rynku pracy, kształtowanie się państwa opiekuńczego oraz powiązana z nimi zmiana relacji między kobietami a mężczyznami i szerzej zmiana struktury społecznej, w tym klasowej. Strukturalne wymogi rynku pracy obejmują przy tym nie tylko oczekiwania związane z poziomem wykształcenia, ale także dotyczą poziomu mobilności, co z kolei wpływa na możliwość realizacji innych niż zawodowe celów życiowych jednostki. Szczególnie dotyka to jej życia rodzinnego. Równouprawnienie płci znajduje także wyraz w sferze zawodowej, uniezależniając jednostki (szczególnie kobiety) od ekonomicznej zależności wewnątrz rodziny. Jednostka jest stopniowo uwalniana od tradycyjnych więzi, ale jednocześnie uzależniona od wymogów rynku. Indywidualizacja nie jest tutaj synonimem emancypacji i wolności opartej na samostanowieniu, a działania jednostki nie wynikają jedynie z jej swobodnego wyboru. Indywidualizacja jest raczej koniecznością dostosowywania się do nowej rzeczywistości społecznej, która wymusza aktywne kreowanie własnej biografii (Beck, 2002; Rychłowska-Niesporek, 2020, s. 25 – 29; 2021)

Najistotniejszą (z punktu widzenia poruszanej tu problematyki) konkluzją analizy wpływu zmian rynku pracy na życie rodzinne jest zdaniem Becka rozkład rodziny, prowadzący do upowszechniania się formy życia w pojedynkę. Jest to efekt nakładania się mobilności na rynku pracy z równouprawnieniem kobiet i mężczyzn na tym rynku, tj. urzeczywistnieniem społeczeństwa rynku pracy dla wszystkich, w rezultacie budowaniem w pełni mobilnego

społeczeństwa osób samotnych. W pełni ujawnia się tutaj sprzeczność między rynkiem pracy i rodziną. Tak długo jak przynależność kobiety do rodziny wiązała się z rezygnacją z pracy zawodowej i mobilności, sprzeczność ta była w ukryciu. Równouprawnienie i konieczność wspólnego podejmowania decyzji o podziale pracy zawodowej i pracy w gospodarstwie domowym, uzewnętrzniła te sprzeczności. Życie w pojedynkę, zdaniem Becka, jest nie tylko rezultatem żądania równości płci w warunkach instytucjonalnych i świądomościowych, które ciągle jeszcze tkwią w modelu społeczeństwa i rodziny, w których kobieta nie jest aktywna na rynku pracy, ale jest podstawową cechą nowego mobilnego rynku (Beck, 2002). Analiza danych statystycznych i wyników badań pokazuje, iż na obszarze przemysłowych państw mamy do czynienia ze wzrostem liczby osób wybierających styl życia w pojedynkę (DePaulo, Morris, 2005; Rychłowska-Niesporek, 2020, rozdział 3).

Indywidualizacja odciska istotne piętno na funkcjonowaniu rodziny. Rodzina przestaje być narzucającą wzory działania instytucją społeczną. Skoro indywidualizacja w najbardziej ogólnym znaczeniu jest procesem, poprzez który ludzie zostają uwolnieni z narzuconych im sztywnych relacji społecznych, uwolnienie to dotyczy także rodziny. Oznacza to konieczność samodzielnego, refleksyjnego konstruowania biografii rodzinnej. Rodzina przestaje więc być jedynym punktem odniesienia dla praktyk intymnych. To zmów powoduje – jak wspomniano powyżej – otwarcie dyskusji o tym, czym w ogóle jest rodzina i jak ją definiować. Dla części badaczy sposobem rozwiązania tych dylematów jest uczynienie przedmiotem badania pary intymnej. Ta szersza kategoria pozwala bowiem *po pierwsze, na analizowanie formy uwikłania dwojga ludzi w relacje rodzinne jako jednej z wielu zmiennych opisujących tego typu relacje; po drugie, na uniknięcie normatywizacji i łatwo falsyfikowalnego założenia o istnieniu jednej powszechnej i ahistorycznej formy bycia we dwoje oraz uznawania jednej z form rodziny lub intymności za domyślną, a pozostałe – za odstępstwa od normy; po trzecie, na ujmowanie pary jako procesu, a różnych form życia rodzinnego lub intymnego jako jego etapów* (Schmidt i inni, 2018, s. 13). Dyskusje wokół relacji intymnej – szczególnie w kontekście dyskursu o procesie indywidualizacji – pozwalają na szerokie ujęcie problematyki transformacji życia rodzinnego w kontekście zmian funkcjonowania kapitalizmu i kształtowania się ponowoczesnej kultury, w tym procesie ontologizacji, intelektualizacji

i komercjalizacji intymnych więzi, stających się przedmiotem refleksji dla zaangażowanych w nie ludzi oraz swoistej kultury terapeutycznej. (np. Illouz, 2010, 2016; Giddens, 2006; Layder, 2009; Hochschild, 2009; Bellah i inni, 2007; Luhmann 2003; Rychłowska-Niesporek, 2020). Dyskusyjna pozostaje jednak kwestia, na ile zmiany te można bezpośrednio wiązać z procesem globalizacji, na ile charakteryzują (i czy na pewno) przede wszystkim kraje wysoko rozwiniętej Północy i wpisują się w obecny w nich dyskurs o globalizacji (Jamieson, 1999, 2011).

GLOBALIZACJA A NOWE FORMY RODZINY I ŻYCIA INTYMNEGO

Zaprezentowana powyżej, w kontekście problematyki globalizacji, dyskusja o zmianach modelu życia rodzinnego zawiera w sobie wiele sprzeczności i problemów teoretycznych obecnych w omawianym wcześniej dyskursie globalizacyjnym. Opisywane zmiany, jakim podlega rodzina, zachodzą przede wszystkim w krajach rdzenia kapitalizmu. To tam bowiem mamy do czynienia z transformacją kapitalizmu (łąconą ze zmianami rodziny), zarówno w wymiarze ekonomicznym, jak i kulturowym. Problematyczne jest to, czy zmiany te mają rzeczywiście globalny charakter, a nawet czy są powszechne w krajach wysoko rozwiniętej Północy. W moim przekonaniu aktualne pozostaje więc poszukiwanie globalnych wymiarów transformacji rodziny, a także wyjaśnienie tych zmian poprzez odniesienie do szerszych procesów ekonomicznej, kulturowej i technologicznej globalizacji. Do owocnych prób takiej analizy zaliczyć można, jak sądzę, prace dotyczące kształtowania się rodzin światowych, genderowego wymiaru globalizacji czy kształtowania się i funkcjonowania *dzieci trzeciej kultury*.

Jedną z ciekawszych prób analizy kształtowania się nowego modelu życia rodziny w epoce globalizacji jest koncepcja miłości na odległość i rodzin światowych, autorstwa Ulricha Becka i Elisabeth Beck-Gernsheim (Beck, Beck-Gernsheim, 2013a). Zdaniem autorów *rodziny światowe – zdaniem autorów – to takie rodziny, które żyją razem ponad granicami (narodowymi, religijnymi, kulturowymi, etnicznymi itd.); w których współgra ze sobą to (...)*

co współgrać nie powinno (Beck, Beck-Gernsheim, 2013a, s. 30). Można wyróżnić dwa podstawowe typy takich rodzin. Po pierwsze, mogą to być pary lub rodziny, które żyją ze sobą w różnych krajach, bądź nawet na różnych kontynentach, lecz należą do wspólnej kultury pochodzenia. Autorzy nazywają je *multilokalnymi rodzinami światowymi*. Po drugie, rodzinami światowymi mogą być pary lub rodziny, które mieszkają w tym samym miejscu, ale których członkowie pochodzą z różnych krajów czy kontynentów oraz których rozumienie miłości i rodziny w znacznym stopniu określane jest przez kultury ich pochodzenia. Chodzi przy tym o takie rodziny, w których pielęgnowane są *trwałe egzystencjalne związki z „inną” kulturą pochodzenia, ponad granicami krajów bądź kontynentów* (Beck, Beck-Gernsheim, 2013a, s. 30 – 31). Pojęcie rodziny światowej jest tutaj traktowane jako typ idealny. Rzeczywiste układy rodzinne w różnym stopniu mogą bowiem spełniać kryteria modelu. Warto także podkreślić, że pojęcie to jest na tyle ogólne, że zawiera całe spektrum zachowań społecznych, obejmujących – analizowaną we wcześniejszej części tekstu – różnorodność form życia małżeńsko-rodzinnego. Jak podkreślają autorzy, obejmuje zarówno rodziny w tradycyjnym (nie-zachodnim) znaczeniu, jak i wielość form życia rodzinnego (np. światowe rodziny rekonstruowane, światowe rodzicielstwo po rozwodzie, światowych partnerów przejściowych itd.). Oznacza to, że pojęcie rodzin światowych przeciwstawia się homogenicznemu kulturowo rozumieniu rodziny i społeczeństwa, wyrażając wielość form życia rodzinnego, stąd pojęcie rodzin a nie rodziny światowej (Beck, Beck-Gernsheim, 2013a, s. 34).

Badanie zjawiska rodzin światowych, czy miłości na odległość stawia przed badaczami trzy pytania. Po pierwsze o jego przyczyny, po drugie o warunki umożliwiające istnienie, po trzecie o konsekwencje dla życia rodzinnego. Podstawową przyczyną upowszechniania się rodzin światowych są migracje społeczne (geograficzna mobilność). *Poprzez migrację, ucieczki i wypędzenia, poprzez międzynarodowy podział pracy, gospodarcze powiązania i masową turystykę rośnie liczba tych, którzy na krótszy lub dłuższy czas opuszczają swoją ojczyznę i kulturę pochodzenia, przekraczają granice państw i grup, rodzą się w jednym miejscu, a dorastają w innym, tam żyją, pracują, zakochują się i biorą ślub* (Beck, Beck-Gernsheim, 2013a, s. 38). Globalizacja w znaczącym stopniu spotęgowała procesy migracyjne. Szacuje się, że około 2% globalnej

populacji żyje poza krajem swojego urodzenia (Romaniszyn, 2001, s. 17). Dotyczy to szczególnie migracji warunkowanej ekonomicznie. (Trask, 2010, rozdział 4; Sassen, 2007). Współczesna ekonomiczna migracja ma coraz częściej kobiecą twarz. Feminizacja rynku pracy dotyczy przy tym zarówno krajów bogatej Północy, jak i biednego Południa. Z jednej strony coraz powszechniejsze wchodzenie na rynek pracy kobiet w krajach rozwiniętych stwarza zapotrzebowanie na imigrancką kobiecą siłę roboczą, na którą można delegować prace domowe i opiekuńcze. Z drugiej strony – między innymi z tego powodu, lecz także szerzej, w związku z transformacją kapitalizmu i rozwojem pracy w usługach – wśród migrantów z krajów rozwijających się coraz częściej zaczynają dominować kobiety (Trask, 2010, s. 67 – 69). Ma to istotny wpływ na restrukturyzację hierarchii płci w rodzinie. Migrujące kobiety stają się często głównymi żywicielkami, zastępując w tym zakresie tradycyjne role męskie. Ponadto zyskują nie tylko ekonomicznie, lecz także społecznie, nabywając prawa, które posiadają kobiety w krajach bogatej Północy. Te prawa są czasami osiągnięte z pewnymi ograniczeniami, jednak stopień autonomizacji tych kobiet jest często znacznie wyższy niż w kraju ich pochodzenia. Dotyczy to szczególnie kobiet społecznie marginalizowanych w kraju pochodzenia – ze względu na bycie niezamężną, rozwód, samotne macierzyństwo itp. (Trask, 2010, s. 185 – 189; Beck, Beck-Gernsheim, 2013a, s. 181 – 184; szerzej o związku globalizacji i płci: Acker, 2004; Connell, 2013).

Globalizacja prowadzi więc do istotnych zmian w strukturze i funkcjonowaniu rodzin oraz transformacji samej intymności. W dyskusji dotyczącej transformacji rodziny i kształtowania się intymności w globalizującym się świecie występują trzy stanowiska. Podejście *narodowe*, *uniwersalistyczne* i *kosmopolityczne*. W podejściu narodowym przyjmuje się istnienie jednego (tradycyjnego) modelu rodziny. W podejściu uniwersalistycznym uznaje się transformację miłości, intymności i w ogóle życia rodzinnego obecną w krajach zachodnich, traktując ją jako wzorzec w procesie społecznej modernizacji innych obszarów świata. W podejściu kosmopolitycznym *europiejsko-zachodni model miłości i kultury miłośno-rodzinne innych regionów spleatają się ze sobą. Patrząc z tej perspektywy, rodziny światowe tworzą nowego rodzaju mieszaniny tradycji i nowoczesności, bliskości i dystansu, zaufania i obcości, równości i nierówności – mieszaniny, które rozciągają się na epoki,*

kraje i kontynenty, odzwierciedlając w sferze prywatności i intymności wstrząsy zglobalizowanego świata (Beck, Beck-Gernsheim, 2013a, s. 98; Beck, 2006; Hannerz, 2006, s. 154 – 156).

Problematyka intymności jest obecna w dyskursie wielu nauk społecznych i humanistycznych (Kunce, 2007). Intymność stała się wręcz jednym z naczelných pojęć służących tworzeniu wyobrażeń o życiu współczesnym (Bieńko, 2013; Musiał, 2015). Samo pojęcie intymności może przy tym wyrażać wiele typów relacji społecznych. Ich wspólną podstawą jest motywacja emocjonalna i wyrażanie uczuć. Znajduje to swoje odzwierciedlenie nie tylko w miłości, lecz także w przyjaźni, małżeństwie, stosunkach rodzicielskich czy braterstwie (Sztompka, 2002, s. 102). W procesie kształtowania się nowej czy globalnej intymności, obejmującej te różnorodne relacje społeczne (Valentine, 2006, s. 378; Beck, Beck-Gernsheim, 2013a, s. 30), szczególna rola przypada Internetowi. Internet stwarza techniczne możliwości kształtowania i utrzymywania relacji rodzinnych: między małżonkami i partnerami, rodzicami i dziećmi, dziadkami i wnukami. W różnych konfiguracjach związanych z różnorodnymi formami życia rodzinnego (rodziny zrekonstruowane, osoby po rozwodzie, osoby homoseksualne itp.). Internet pozwala na utrzymywanie *na odległość* istniejących relacji rodzinnych, jak i na poszukiwanie i tworzenie nowych. Z jednej strony wymusza redefiniowanie relacji rodzinnych (również intymnych) w momencie migracji członka rodziny i czasowego (krótszego lub dłuższego) jego pozostawiania poza rodziną, z drugiej strony pozwala jednak na utrzymywanie takich relacji. Przykładem mogą być transnarodowe matki, które *starają się ze wszystkich sił, aby pomimo przestrzennego dystansu utworzyć emocjonalną więź z dziećmi i towarzyszyć im w ich codziennym dorastaniu*. Robią to, używając dostępnych środków technicznych, przede wszystkim Internetu i telefonu (Beck, Beck-Gernsheim, 2013, s. 161). Pozwala także na poszukiwanie partnerów i małżonków, współtworząc nową kulturę randkowania i nowe rynki matrymonialne (Illouz, 2010, rozdział 3; Illouz, 2016; Rychłowska-Niesporek, 2018). Stwarza możliwość poszukiwania globalnego, a zatem daje szansę tworzenia globalnych związków i rodzin. *Ludzie poszukujący dziś miłości mają bezprecedensową wręcz gamę możliwości do szukania wspańiałego partnera romantycznego lub, jeszcze lepiej, bratniej duszy. Możemy bowiem poślubić, kogokolwiek właściwie chcemy,*

nie zważając na płęć biologiczną, płęć kulturową, tożsamość etniczną, wiarę czy rasę, a nawet i lokalizację tej osoby (Ansari, 2016, s. 36).

Innym sposobem przejawiania się globalizacji życia rodzinnego są tzw. dzieci trzeciej kultury (*Third Culture Kids*). Jako pierwsi terminu *trzecia kultura* użyli Ruth Hill Ussem i John Ussem. Definiują oni trzecią kulturę jako *odziedziczone i wytworzone wzory kulturowe podzielane przez członków co najmniej dwóch różnych społeczeństw, którzy są osobiście zaangażowani w nawiązywanie kontaktów pomiędzy tymi społecznościami albo jakimiś segmentami tychże* (Ussem i in. 1963, s. 170, cyt. za: Trąbka, 2014, s. 34). Pojęcie trzeciej kultury zostało zaadoptowane do opisu sytuacji dzieci wychowywanych przez rodziców zmieniających miejsce swojego pobytu (np. z powodów zawodowych). Ma to istotne znaczenie dla procesu socjalizacji tych dzieci. Pierwszą kulturą, w której dzieci są socjalizowane, jest kultura rodziców. Możemy ponadto wskazać odmienności kulturowe samych rodziców w wypadku rodzin światowych. Dziecko jest w istocie socjalizowane w obrębie dwóch kultur. Trzecią kulturą jest – odmienna od kultury (lub kultur) rodziców – kultura środowiska społecznego, w którym dzieci dorastają. Kultura ta również może ulegać zmianie w przypadku rodziców będących w drodze, rodziców kosmopolitycznych. Perspektywa kosmopolity może bowiem składać się z wielu kultur obejmujących rutynę codziennego życia w społeczności (Hannerz, 2006, s. 156). Dzieci trzeciej kultury to prawdziwie globalne pokolenie. Stanowią je osoby, które spędzają znaczącą część swojego okresu dorastania na zewnątrz kręgu kultury swoich rodziców. *Dzieci trzeciej kultury budują związki z wieloma kulturami, nie przynależąc w pełni do żadnej z nich*. Jest to pokolenie dorastające i kształtujące się w świecie *pomiędzy kulturami*: pierwsze pokolenie procesu globalizacji, pokolenie prawdziwie wielokulturowe i kosmopolityczne (Pollock, Van Reken, 1999, s. 19).

ZAKOŃCZENIE

Współczesne dyskusje dotyczące wpływu globalizacji na transformację rodziny zawierają w sobie wiele trudności i sprzeczności obecnych w dyskursie globalizacyjnym, przede wszystkim związanych z samym sposobem rozumienia i definiowania globalizacji. W znaczącej części wpisują się one w ujęcie globalizacji w perspektywie teorii modernizacji. Zmiany, jakim podlega rodzina w krajach bogatej (globalnej) Północy, traktuje się w tej perspektywie jako powiązane przede wszystkim z globalną transformacją kapitalizmu. Szersze spojrzenie na globalizację – uwzględniające także perspektywę globalnego Południa – prowadzić powinno jednak do poszukiwania takich przejawów globalizacji, w które jednocześnie włączone są różne obszary świata, a także powinno ukazywać ich wzajemne powiązania oraz właściwe im sprzeczności i zależności. Ujmowana w tej perspektywie globalizacja rodziny oraz intymności ukazuje proces tworzenia się globalnej przestrzeni życia rodzinno-intymnego i jego związku z rozwojem technologii oraz – uwzględnianej w społecznych definicjach globalizacji – kompresji świata i intensyfikacji świadomości świata jako całości. Wartościowym badawczo sposobem analizy globalnej transformacji rodziny i intymności są teorie odwołujące się do kategorii rodzin światowych oraz miłości na odległość.

REFERENCES

- Acker, J. (2004). *Gender, Capitalism and Globalization*, 30(1), 17 – 41. Critical Sociology.
- Albrow, M. (1990). *Introduction*. W: M. Albrow, E. King (red.), *Globalization, Knowledge and Society*, 3 – 12. SAGE Publications.
- Ansari, A. (2016). *Modern Romance. Miłość w czasach Internetu*. Wydawnictwo Józef Częściak.
- Bartelson, J. (2000). *Three Concept of Globalization*, 15(2), 180 – 196. International Sociology.
- Bauman, Z. (2006). *Globalizacja i co z tego dla ludzi wynika*. Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Beck, U. (2000). *What Is Globalization?* Polity Press.
- Beck, U. (2002). *Społeczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*. Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
- Beck, U. (2006). *The Cosmopolitan Vision*. Polity Press.
- Beck, U., Beck-Gernsheim E. (2001). *Individualization. Individualized Individualism and its Social and Political Consequences*. SAGE Publications.
- Beck, U., Beck-Gernsheim, E. (2004). *Families in a Runaway World*. W: J. Scott, J. Treas, M. Richards (red.), *The Blackwell Companion to the Sociology of Families*, 499 – 514. Blackwell Publishing.
- Beck, U., Beck-Gernsheim, E. (2013). *Całkiem zwyczajny chaos miłości*. Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej.
- Beck, U., Beck-Gernsheim, E. (2013a). *Miłość na odległość. Modele życia w epoce globalnej*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Beck-Gernsheim, E. (2002). *Reinventing the Family. In Search of New Lifestyles*. Polity Press.
- Bellah, R. N., Madsen, R., Sullivan, W. M., Swidler, A., Tipton, S. T. (2007). *Sklonności serca. Indywidualizm i zaangażowanie po amerykańsku*. Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne.
- Berger, P. L., Huntington, S. P. (red.). (2002). *Many Globalizations. Cultural Diversity in the Contemporary World*. Oxford University Press.
- Bieńko, M. (2013). *Wymiary intymności w związkach nieheteronormatywnych*, 8, 33 – 47. InterAlia. Pismo poświęcone studiom queer.
- Borucka-Arctowa, M. (2002). *Dylematy globalizacji – ujęcie socjologiczno-prawne*, XL, 17 – 25. Studia Juridica.
- Bourdieu, P., Wacquant, L. (1999). *On the Cunning of Imperialist Reason*, 16(1), 41 – 58. Theory, Culture & Society.
- Brennan, T. (2008). *Postcolonial Studies and Globalization Theory*. W: R. Krishnaswamy, J. C. Hawley (red.), *The Postcolonial and the Global*, 37 – 53. University of Minnesota Press.

- Carnoy, M. (2002). *Utrwalanie nowej gospodarki. Praca, rodzina i społeczność w wieku informacji*. Wydawnictwo Dom Organizatora.
- Cherlin, A. J. (2004). *The Deinstitutionalization of American Marriage*, 66, 848 – 861. *Journal of Marriage and the Family*.
- Connell, R. (2007). *The Northern Theory of Globalization*, 25(4), 368 – 385. *Sociological Theory*.
- Connell, R. (2013). *Socjologia płci. Płeć w ujęciu globalnym*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Connell, R. (2018). *Teoria z globalnego południa. W stronę ogólnoswiatowej nauki o społeczeństwie*. Zakład Wydawniczy NOMOS.
- DePaulo, B.M., Morris, W.L. (2005). *Singles in Society and in Science*, 16(2-3), 57 – 83. *Psychological Inquiry*.
- Ferguson, M. (1992). *The Mythology About Globalization*, 7, 69 – 93. *European Journal of Communication*.
- Furstenberg, F. (2019). *Family Change in Global Perspective: How and Why Family Systems Change*, 68(7), 326 – 341. *Family Relations. Interdisciplinary Journal of Applied Family Science*.
- Gandi, L. (2008). *Teoria postkolonialna. Wprowadzenie krytyczne*. Wydawnictwo Poznańskie.
- Giddens, A. (2001). *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Giddens, A. (2006). *Przemiany intymności. Seksualność, miłość i erotyzm we współczesnych społeczeństwach*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Giddens, A. (2008). *Konsekwencje nowoczesności*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Gikandi, S. (2001). *Globalization and the Claims of Postcoloniality*, 100(3), 627 – 657. *South Atlantic Quarterly*.
- Gilarek, K. (2003). *Państwo narodowe a globalizacja – dynamika powstania nowego ładu*. Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Hannerz, U. (2006). *Powiązania transnarodowe. Kultura, ludzie, miejsca*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Held, D., McGrew, A. (2002). *Globalization/Anti-Globalization: Beyond the Great Divide*. Polity Press.
- Hochschild, A. R. (2009). *Zarządzanie emocjami. Komercjalizacja ludzkich uczuć*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Illouz, E. (2010). *Uczucia w dobie kapitalizmu*. Oficyna Naukowa.
- Illouz, E. (2016). *Dlaczego miłość rani. Studium socjologiczne*. Wydawnictwo Krytyki Politycznej.

- Jamieson, L. (1999). *Intimacy Transformed? A Critical Look at the 'Pure Relationship'*, 33(3), 477 – 494. *Sociology*.
- Jamieson, L. (2011). *Intimacy as a Concept: Explaining Social Change in the Context of Globalization or Another Form of Ethnocentrism?*, 16(4). *Sociological Research Online*. Dostęp 12.5.2020r. z www.socresonline.org.uk/16/4/15.html.
- Krauz-Mozer, B., Borowiec, P. (2008). *Teorie globalizacji jako przykład braku jednoznaczności współczesnych procesów zmiany*. W: B. Krauz-Mozer, P. Borowiec (red.), *Globalizacja – nieznośne podobieństwo? Świat i jego instytucje w procesie uniformizacji*, 21 – 48. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Kunce, A. (2007). *Intymność*, 8 – 9, 63 – 72. *Antropos*.
- Kwak, A. (2005). *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*. Wydawnictwo Akademickie ŻAK.
- Kwak, A. (2008). *Rzeczywistość życia rodzinnego w dobie globalizacji*. W: B. Krauz-Mozer, P. Borowiec (red.), *Globalizacja – nieznośne podobieństwo? Świat i jego instytucje w procesie uniformizacji*, 409 – 425. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Langhorne, R. (2001). *The Coming of Globalization Its Evolution and Contemporary Consequences*. Palgrave Macmillan.
- Layder, D. (2009). *Intimacy and Power. The Dynamics of Personal Relationships in Modern Society*. Palgrave Macmillan.
- Loomba, A. (2011). *Kolonializm/postkolonializm*. Wydawnictwo Poznańskie.
- Luhmann, N. (2003). *Semantyka miłości. O kodowaniu intymności*. Wydawnictwo Scholar.
- Martell, L. (2007). *The Third Wave in Globalization Theory*, 9, 173 – 196. *International Studies Review*.
- Martin, D., Metzger J.L., Pierre P. (2006). *The Sociology of Globalization. Theoretical and Methodological Reflections*, 21(4), 499 – 521. *International Sociology*.
- McMichael, P. (1996). *Globalization: Myths and Realities*, 61(1), 25 – 55. *Rural Sociology*.
- Musiał, M. (2015). *Intymność i jej społeczne przemiany. Studium z filozofii kultury*. Wydawnictwo Universitas.
- Niesporek, A. (2007). *Czy koniec socjologii jaką znamy? Socjologia wobec wyzwań zmieniającej się rzeczywistości*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Niesporek, A. (2020). *Globalizacja a wyzwania teorii socjologicznej*. W: K. Faliszek, S. Pawlas-Czyż (red.), *Socjologia bez granic. O naukowej tożsamości działań na rzecz człowieka i jego środowiska*, 54 – 69. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Pollock, D. C., Van Reken, R. E. (1999). *Third Culture Kids*. Nicholas Brealey Publishing.
- Popenoe, D. (2009). *Disturbing the Nest. Family Change and Decline in Modern Societies*. Transaction Publishers.

- Przybył, I. (2012). *Wokół procesu (de)instytucjonalizacji małżeństwa w Polsce*. W: A. Kotlarska-Michalska (red.), *Oblicza małżeństwa*, t. XXII, 9 – 34. Roczniki Socjologii Rodziny. Studia socjologiczne oraz interdyscyplinarne.
- Risse, T. (2007). *Social Constructivism Meets Globalization*. W: D. Held, A. McGrew (red.), *Globalization Theory. Approaches and Controversies*, 126 – 147. Polity Press.
- Robertson, R. (2001). *Globalization Theory 2000+: Major Problematics*, W: G. Ritzer, B. Smart (red.) *Handbook of Social Theory*, 458 – 471. SAGE Publishing.
- Robertson, R. (1992). *Globalization. Social Theory and Global Culture*. SAGE Publishing.
- Robinson, W. I. (2007), *Theories of Globalization*. W: G. Ritzer (red.), *The Blackwell Companion to Globalization*, 125 – 143. Blackwell Publishing.
- Romaniszyn, K. (2001). *Migracje międzynarodowe jako zapoznany aspekt procesu globalizacji*, t. 22, 9 – 29. Studia Polonijne.
- Rychłowska-Niesporek, A. (2018). *Seeking a life partner with the use of internet technology*, 25(2), 51 – 62. Uniwersyteckie Czasopismo Socjologiczne.
- Rychłowska-Niesporek, A. (2020). *Rozważni czy romantyczni? Socjologiczne studium ekonomicznych i kulturowych uwarunkowań życia singli*. Wydawnictwo WSPS.
- Rychłowska-Niesporek, A. (2021). *Indywidualizacja a życie rodzinne*, W: E. Rostańska, K. Walancik-Ryba, M. Szyszka (red.), *Współczesna rodzina. Różnorodność doświadczeń i działań*, 43 – 58. Wydawnictwo Naukowe Akademii WSB.
- Sassen, S. (2007). *Globalizacja. Eseje o nowej mobilności ludzi i pieniędzy*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Schmidt, F., Mizielińska, J., Stasińska, A., Olcoń-Kubicka, M., Żadkowska, M., Jasińska, J., Halawa, M. (2018). *W stronę socjologii pary: propozycja paradygmatu teoretyczno-badawczego*, 3(230), 11 – 39. Studia Socjologiczne.
- Scholte, J.A. (2006). *Globalizacja. Krytyczne wprowadzenie*. Oficyna Wydawnicza Humanitas.
- Sklair, L. (1995). *Sociology of the Global System*. Johns Hopkins University Press London.
- Slany, K. (2001). *Małżeństwo i rodzina w zglobalizowanym świecie*, 4/5/6, 3 – 10. Problemy Rodziny.
- Slany, K. (2006). *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*. Zakład Wydawniczy NOMOS.
- Standing, G. (1999). *Global feminization Through Flexible Labor: A Theme Revisited*, 27(3), 583 – 602. World Development.
- Steger, M.B. (2005). *Ideologies of globalization*, 10(1), 11 – 30. Journal of Political Ideologies.
- Steger, M.B. (2007). *Globalization and Ideology*. W: G. Ritzer (red.), *The Blackwell Companion to Globalization*, 367 – 382. Blackwell Publishing.

- Such-Pyrgiel, M. (2012). *System wartości osób żyjących w pojedynkę w świetle wyników badań własnych*, 77-91. Uniwersyteckie Czasopismo Socjologiczne Nr 7/2012. Wyd. UKSW.
- Such-Pyrgiel, M. (2015). *Rodzina i jakość życia we współczesnym społeczeństwie polskim. Zarys problematyki*. W: *Bezpieczeństwo i jakość życia we współczesnym społeczeństwie polskim. Studium interdyscyplinarne*. M. Sitek, M. Such-Pyrgiel, D. Przystek red., 13-33. Wyd. WSGE Józefów.
- Such-Pyrgiel, M. (2018). *Spoleczny wymiar życia singli. Studium socjologiczne*. Wyd. WSGE Józefów.
- Szlendak, T. (2010). *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Sztompka, P. (2002), *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak.
- Trask, B. S. (2010). *Globalization and Families. Accelerated Systemic Social Change*. Springer.
- Trąbka, A. (2014). *Tożsamość rekonstruowana. Znaczenie migracji w biografjach Third Culture Kids*. Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
- Tyszka, Z. (2002). *Rodzina we współczesnym świecie*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Useem, J., Useem, R., Donoghue, J. (1963). *Men in the Middle of the Third Culture: The Roles of American and Non-Western People in Cross-Cultural Administration*, 22(3), 169 – 179. Human Organization. Journal of the Society for Applied Anthropology.
- Valentine, G. (2006). *Globalizing Intimacy: The Role of Information and Communication Technologies in Maintaining and Creating Relationships*, 34(1/2), 365 – 393. Women's Studies Quarterly.
- Waters, M. (1995). *Globalization*. Routledge.
- Węgleński, J. (2012). *Imigracja a globalizacja. Przykład Stanów Zjednoczonych*. Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
- Wnuk-Lipiński, E. (2003). *Świat międzyepoki*. Wydawnictwo Znak.
- Wosińska, W. (2008). *Oblicza globalizacji*. Wydawnictwo Smak Słowa.
- Young, R. J. C. (2012). *Postkolonializm. Wprowadzenie*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.